

TADEUSZ LEWASZKIEWICZ

KORRESPONDENCJA I INNE TEKSTY RĘKOPIŚMIENNE/ NIEOPUBLIKOWANE POLSKICH LEKSYKOGRAFÓW I JEZYKOZNAWCÓW JAKO WAŻNE ŹRÓDŁO BADAŃ HISTORYKÓW JEZYKOZNAWSTWA POLSKIEGO

1. Korespondencja na tle innych niedrukowanych źródeł wiedzy naukowej

O rozwoju różnych dyscyplin naukowych (w tym językoznawstwa) decydują głównie teksty drukowane, w największym stopniu książki i artykuły. Inne sposoby eksponowania wiedzy naukowej są mniej ważne w stosunku do tekstów drukowanych, ale nie można powiedzieć, że są one nieistotne.

W nauce światowej znani są badacze wybitni – przedstawiciele nauk społecznych (np. filozofowie, socjologowie, historycy) i ścisłych (np. matematycy, fizycy, chemicy, reprezentanci nauk technicznych), którzy nie wszystkie swoje przemyślenia opublikowali, ale przedstawili je w mniej lub bardziej rozwiniętej formie w korespondencji z ludźmi z tej samej lub pokrewnej profesji. Ich dorobek byłby większy, gdyby takie koncepcje zaprezentowali w druku. Niektórzy badacze są w historii nauki nieznani lub słabo znani, ale ich znaczenie byłoby większe, gdyby ogłosili drukiem wyniki badań, o których informowali tylko w listach do osób prywatnych.

Trudno mi powiedzieć, czy w znanej badaczom korespondencji językoznawców różnych krajów i kontynentów znajdują się teksty (krótsze lub dłuższe wypowiedzi), które można by uznać za rewelacje naukowe. W historii sławistyki ceni się w szczególności opublikowaną spuściznę epistolograficzną prekursorów filologii i językoznawstwa słowiańskiego¹. Jest

¹ V. A. Francev, wyd., 1927–1928, Korespondence Pavla Josefa Šafaříka, část I. Vzájemné dopisy P. J. Šafaříka z ruskými učenci (1825–61), Praha; část II, Praha; V. Jagić, wyd., 1885, Briefwechsel zwischen Dobrovský und Kopitar, Berlin; V. Jagić, wyd., 1895, Istoczniki dla istorii sławianskoj filologii, t. 1: Pis'ma Do-

tam sporo ważnych wiadomości, ale rzadko pojawiają się wypowiedzi zawierające nieopublikowane odkrycia naukowe. Za istotne należy uznać fragmenty tekstów o charakterze recenzji naukowych, informacje dotyczące organizacji nauki, podróży naukowych, zasobów archiwalnych i bibliotecznych, ukazujących się publikacji. Częściowo w korespondencji mowa jest o sprawach mało ważnych i zupełnie niezwiązanych z nauką. Dobrym przykładem umiejętnego wykorzystania epistolografii prekursorów filologii słowiańskiej jest monumentalne dzieło V. Jagicia **1910** o historii filologii słowiańskiej² oraz monografia W. W. Francewa **1906** a o dziejach polskiego słowianofilstwa³.

W tym miejscu chciałbym pobieżnie scharakteryzować inne niedrukowane źródła wiedzy o rozwoju dyscyplin naukowych, ponieważ niektóre z nich mają podobny charakter jak epistolografia. Bliżej jednak nie będę się nimi zajmował. Do spraw dotyczących korespondencji wrócę w dalszej części artykułu.

W różnego typu archiwach: państwowych, towarzystw naukowych, wyższych uczelni, „domowych” znajduje się wiele nieopublikowanych prac naukowych – książek, studiów i artykułów. Ich wartość jest różna. Trafiają się teksty ukończone – zasługujące na pozytywną ocenę (wymagające jedynie nieznacznego szlifowania redakcyjnego), opracowania nadające się do druku po gruntownym przeredagowaniu, prace bez wątplenia lub w dużym stopniu bez wartości.

Ograniczę się tylko do uwag o części zasobów archiwalnych poznańskiego środowiska językoznawczego. M. Rudnicki wydał w latach 1959–1961 dwa wartościowe tomy swoich studiów⁴. Tom trzeci (ukończony prawdopodobnie w połowie lat 60-tych XIX w.) od ponad trzydziestu lat znajduje się w archiwum. Tomy I–II zredagowali wybitni uczeni: L. Zabrocki (redaktor tomu) i J. Safarewicz (recenzent wydawnictwa). Tom trzeci nie ukazał się, ponie- waż nie znaleziono dotychczas kompeten-

---

browskiego i Kopitara w nawriemiennom poriadkie, Petersburg; V. Jagić, wyd., 1897, *Istoczniki dla istorii sławianskoj filologii*, t. 2: Nowyja pis'ma Dobrowskogo, Kopitara i drugih jugozapadnych Sławian, Petersburg; F. Kidrič, wyd. 1939, *Zoisova korespondenca 1808–1809*, Ljubljana; A. Patera, wyd., 1895, *Josefa Dobrovského korespondence. Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Fortunata Duricha z let 1778–1800*, Praha; A. Patera, wyd., 1913, *Josefa Dobrovského korespondence. Vzájemné listy Josefa Dobrovského a Jiřího Ribaye z let 1783–1810*, Praha.

2 V. Jagić, 1910, *Istorija sławianskoj filologii*, Pietierburg.

3 W. A. Francew, 1906, *Pol'skoje sławianowiedienije konca XVIII i pierwoj czetwerti XIX st.*, Praha.

4 M. Rudnicki, 1959–1961, *Prasłowiańszczyzna, Lechia, Polska*, t. I–II, Poznań.

tnego redaktora naukowego. Nie ukazała się też dotąd drukiem cenna rozprawa doktorska M. Kornaszewskiego *Nazwy wód stojących oraz ich części w powiecie międzychodzkim* (ss. 443), wysoko oceniona przez recenzentów – P. Zwolińskiego i K. Zierhoffera. Na podstawie materiału zebranego w związku z doktoratem autor opublikował tylko kilka artykułów. Tego typu przykładów jest w Polsce i w innych krajach – ze szkodą dla nauki – wiele.

Do wielu prac zebrano wartościowy materiał i częściowo go opracowano. Sporo takich opracowań się zmarnuje, ponieważ tylko nieliczni naukowcy są gotowi poświęcić cenny czas na przygotowanie do druku cudzych tekstów. W Poznaniu nie doczekają się prawdopodobnie wydania materiały pozostawione m.in. przez T. Skulinę i Z. Sobierajskiego.

Niekiedy autorzy recenzji prac doktorskich, habilitacyjnych i recenzji ogólnego dorobku pracowników naukowych publikują swoje teksty (z drobnymi zmianami lub obszernie ich fragmenty) jako recenzje naukowe lub artykuły okolicznościowe (np. wstępy do ksiąg jubileuszowych, nekrologi). W większości jednak tego typu wypowiedzi pozostaną na zawsze materiałami archiwalnymi. Nieraz wzbogaciłyby one wiedzę teoretyczną i materiałową, jak również historię językoznawstwa, gdyby ujawniono ich treść.

Dosyć często wartość publikacji (zwłaszcza książkowej) wzrasta dzięki recenzji wydawniczej (czasem dwóch lub kilku recenzji). Recenzenci poprawiają oczywiste błędy merytoryczne, wprowadzają poprawki ortograficzno-interpunkcyjne, językowe i stylistyczne, sugerują zmiany dotyczące szczegółowych interpretacji, układu pracy, czasem całej koncepcji opracowania, zasad redakcyjnych itd. Niektóre książki i artykuły nie nadawałyby się do druku bez nadzwyczajnego zaangażowania redaktora wydawnictwa w językowo-redakcyjną adiustację tekstu. Jednak nie wszyscy autorzy korzystają w wystarczającym stopniu z propozycji recenzentów, które pozwoliłyby udoskonalić oceniane prace. Zdarza się, że nie poprawiają oczywistych błędów, choć wytknęli je im recenzenci wydawniczy. Brak prac analizujących tego typu materiały znajdujące się w archiwach wydawnictw. Nie są one dobrze widziane (nawet gdy chodzi o autorów nieżyjących), ponieważ takie lustracje naukowe przypominałyby lustracje polityczne i mogłyby posłużyć do tendencyjnego podważania autorytetu naukowego nawet uznanych sław naukowych. Zapewne jednak w przyszłości historycy językoznawstwa będą korzystali z takich materiałów, jeżeli uda się do nich dotrzeć. Zasługi recenzentów i redaktorów naukowych, jak również redaktorów wydawnictw (adiustatorów tekstów i redaktorów technicznych) są w rozwoju nauki niedocenione.

Wiedzę o poglądach naukowych (konkretnych interpretacjach, ocenach publikacji i kompleksowego dorobku naukowców), organizacji nauki, kontaktów naukowych itd. wzbogacają wspomnienia polskich językoznawców. Część wydano już drukiem⁵, niektóre spoczywają w archiwach, o istnieniu innych wiedzą tylko współpracownicy i rodziny.

Wiadomo, że niektóre publikacje językoznawcze powstały na podstawie notatek słuchaczy z wykładów. Najsłynniejszą książką tego rodzaju jest *Cours de linguistique générale* (1916) F. de Saussure'a. Dzieło to przygotowali do druku jego studenci i przyjaciele: Ch. Bally, A. Sechehayé, A. Riedlinger. Ze względu na wkład merytoryczny i redakcyjny powinni być oni właściwie współautorami książki. Dzięki zaangażowaniu studentów i współpracowników wzbogacili swój dorobek drukowany także inni wybitni językoznawcy, np. F. F. Fortunatow. Brak w językoznawstwie polskim artykułu, w którym analizowane byłyby dokładnie poglądy uczonego znane tylko lub głównie z jego wykładów i innych zajęć dydaktycznych. Spotyka się jedynie mało istotne wzmianki. Wydaje się, że w przyszłości pojawią się takie publikacje.

Następnym źródłem wiedzy o poglądach językoznawców mogą być rękopiśmienne notatki i komentarze w książkach z ich księgozbiorów prywatnych. W językoznawstwie polskim znam tylko jedną publikację

⁵ I. M. Doliński, J. Molas, W. Pianka, K. Wrocławski, red., 2005, Z historii sławistyki na Uniwersytecie Warszawskim, Warszawa (tutaj m.in. wspomnienia H. Orzechowskiej i E. Siatkowskiej); M. Gruchmanowa, 2006, Moja poznańska polonistyka, [w:] M. Gruchmanowa, Językoznawcze wędrówki nie tylko po Poznaniu. Studia o polszczyźnie Poznania, Wielkopolski i Polonii, wstęp i dobór tekstów A. Piotrowicz, Poznań, s. 159–198; A. Gruszecka-Nitschowa, 1977, Całe życie nad przyrodą mowy polskiej. Kazimierz Nitsch i jego prace, Kraków; B. Kreja, 2001, Kurykuł mojego życia, [w:] W świecie słów i znaczeń. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Krei, red. J. Maćkiewicz i E. Rogowska, Gdańsk, s. 9–52; I. Kwilecka, 2003, Z Nowolipska w świat, [w:] I. Kwilecka, Studia nad staropolskimi przekładami Biblii, Poznań, s. 437–449; K. Nitsch, 1960, Ze wspomnień językoznawcy, Warszawa; E. Rzetelska-Feleszko (Kamińska), 2008, Życie we wspomnieniach, Warszawa – Kraków; R. Stopa, 1987, 1996, Spod chłopskiej strzechy na katedrę uniwersytetu – wspomnienia, wyd. 1: Kraków; wyd. 2 [obszerniejsze]: Kraków; [H. Ułaszyn], 2006, Ze wspomnień Henryka Ułaszyna: Brückneriada, *LingVaria* 2, s. 75–83; H. Ułaszyn, 2010, Z Kopiaowanej na katedry uniwersyteckiej. Wspomnienia. Z rękopisu opracował, przypisami opatrzył i wydał M. Skarżyński, Biblioteka „LingVariów”, t. 7, Kraków; S. Urbańczyk, 1999, Z miłości do wiedzy. Wspomnienia. Do druku przygotował i przypisami opatrzył Albert Gorzkowski, Kraków; E. Małachowska, 1973, Jan Baudouin de Courtenay w życiu prywatnym (Wspomnienia o moim ojcu), *Przegląd Historyczny* 17.

na ten temat – artykuł H. Orzechowskiej i Z. Kłosa⁶. Wśród prawie stu książek z księgozbioru J. Baudouina de Courtenay, które przejął Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Warszawskiego, w kilkunastu autorstwa znanych slawistów znajduje się wiele uwag na marginesach. Dotyczą one głównie polskiej fonetyki historycznej i słowotwórstwa, języka prasłowiańskiego, historii języków słowiańskich, stosunku pisma do ortografii. Ich ważność polega głównie na tym, że w dużym stopniu nie spotykamy ich w publikacjach wybitnego uczonego.

W XIX w. w zasadzie nie organizowano kongresów i konferencji językoznawczych. Referaty wygłaszano na posiedzeniach towarzystw naukowych, podczas zebrań katedr i w czasie seminariów dla studentów i pracowników naukowych. W XX w. organizowano kongresy naukowe, zjazdy towarzystw naukowych i różnego typu konferencje. Wzrost liczby tego typu imprez naukowych nastąpił w drugiej połowie XX w.; od 20–30 lat jest ich bardzo dużo – w XXI w. wręcz za dużo. Niestety, stosunkowo rzadko publikowano omówienia dyskusji. Autorzy referatów nie zawsze wprowadzali poprawki do swoich tekstów pod wpływem głosów krytycznych. Po wielu konferencjach nie tylko nie ukazały się sprawozdania z dyskusji, ale autorzy niektórych lub wszystkich referatów w ogóle nie zareagowali na głosy krytyczne, choć wprowadzenie poprawek do tekstów było konieczne. Część uczestników konferencji ma zwyczaj sporządzania szczegółowych notatek z głosów w dyskusji. Warto ich zachęcić do przejrzania tych materiałów i poinformowania w specjalnych publikacjach o treści najbardziej wartościowych wypowiedzi dyskutantów.

Badacze czasem nie prezentują swoich poglądów w druku. Nie są pewni ich wartości, widzą potrzebę pogłębienia dotychczasowych przemyśleń, dosyć często nie chcą się przyznać do błędów, które popełnili w tekstach drukowanych. Niekiedy jednak wypowiadają je w rozmowach w cztery oczy lub w obecności zaledwie kilku osób. Podam tylko jeden przykład. Na początku lat 70-tych prof. W. Kuraszkiewicz powiedział mi, że zmienił pogląd na temat czasu powstania *Psalterza puławskiego*. Wycofał się więc z poglądu przedstawionego w artykule z 1955 r.⁷, że zabytek ten powstał po 1521 r., ponieważ doszedł do wniosku (zgodnie z opinią większości badaczy), że pochodzi jednak z końca XV w. Nigdy

⁶ H. Orzechowska, Z. Kłos, 1989, Notatki Jana Baudouina de Courtenay na książkach z jego księgozbioru zachowanych w bibliotece Instytutu Filologii Słowiańskiej UW, [w:] Jan Baudouin de Courtenay a lingwistyka światowa, red. J. Rieger, M. Szymczak, S. Urbańczyk, Wrocław, s. 647–654.

⁷ W. Kuraszkiewicz, 1955, Psalterz puławski nie pochodzi z drugiej połowy XV wieku, *Poradnik Językowy*, z. 3, s. 107–112.

nie spotkałem się ze zmianą stanowiska w tej kwestii w publikacjach W. Kuraszkiewicza⁸.

Tego źródła wiedzy nie można jednak przeceniać, ponieważ najważniejsze są jednak opinie wyrażone w druku. Powoływanie się na poglądy wypowiedziane przez uczoną/uczonego w obecności jednej osoby lub kilku osób może być zakwestionowane jako niewiarygodne. Notatki z wykładów i wypowiedzi dyskutantów też nie zawsze są przekonujące, ponieważ osoba zapisująca mogła niedokładnie ująć treść fragmentu wykładu lub dokonać skrótu myślowego, który zniekształca sens wypowiedzi.

Bardziej rzetelna jest zawartość korespondencji prywatnej. Tutaj za przekazywaną treść odpowiedzialny jest nadawca listu/listów, choć stopień odpowiedzialności za wypowiedzane słowa jest zwykle mniejszy niż w tekstach drukowanych.

2. Dorobek historii językoznawstwa polskiego w zakresie edycji korespondencji językoznawców i przegląd publikacji opartych na epistolografii

W tej części artykułu dokonam przeglądu znanych mi edycji listów i publikacji opartych na listach, wybiórczo scharakteryzuję ich zawartość, zwięźle ocenię przydatność zawartych w nich informacji w rozważaniach historyków językoznawstwa polskiego. Termin językoznawca ma w tym wypadku szeroki zakres – chodzi tutaj o leksykografów, filologów zajmujących się problematyką językoznawczą i typowych językoznawców. Na końcu zamieszczam bibliografię publikacji, do których odwołuję się w tej części artykułu.

Punktem wyjścia w moich rozważaniach będzie przełom XVIII/XIX w. Z konieczności opracowanie to będzie pobieżne. Uważam, że w przyszłości powinien powstać zespół dokumentacyjno-badawczy, który opracuje dokładną bibliografię opublikowanych dotąd listów oraz sporządzi rejestr nieopublikowanej korespondencji w polskich i zagranicznych bibliotekach oraz różnego typu archiwach (również w archiwach rodzinnych).

---

⁸ Powyższy artykuł W. Kuraszkiewicz przedrukował bez zmian w wyborze swoich prac: *Język polski literacki. Studia nad historią i strukturą*, Warszawa 1986, s. 595–599.

Zachowało się sporo listów od i do S. B. Lindego (1771–1847) – filologa i wybitnego leksykografa. Są to listy m.in. do: A. K. Czartoryskiego, T. Czackiego, J. S. Bandtkiego, P. I. Keppena, J. Śniadeckiego, M. P. Pogodina, J. E. Purkyniego, V. Hanki, S. S. Uwarowa, J. Dobrowskiego, A. S. Szyszkowa, N. P. Rumiancowa; również m.in. listy od J. Jungmanna, J. Kopitara, Dobrowskiego, Purkyniego, V. Vodnika, Hanki. Znajdują się one również w kilku polskich bibliotekach. Zaledwie część opublikowano: m.in. A. A. Franczew **1905 a,b,c,d,e**, **1906 a, b**, **1909**, V. Jagić **1885 a, b**, **1897** (zob. przypis 1), A. Bielowski **1854**. Korespondencję rękopiśmienną i drukowaną wykorzystali i częściowo zacytowali m.in.: J. Michalski **1954**, **1958-1959**, **1959**, **1961**, B. Matuszczyk **2006**, M. Ptaszyk **2007**. Najdokładniejsze informacje o korespondencji związanej z Lindem znajdują się w Nowym Korbutcu **1964**. Dzięki listom udało się wyjaśnić wiele kwestii dotyczących zdobywania źródeł książkowych i zasad ich ekscerpcji, koncepcji Słownika języka polskiego (1807–1814), warsztatu leksykograficznego, planowanego Towarzystwa Polsko-Słowiańskiego, idei wspólnego języka słowiańskiego. Sądzę, że sensowne byłoby opublikowanie kompletu korespondencji związanej z Lindem. Pomogłaby ona wyjaśnić wiele szczegółowych kwestii dotyczących Słownika Lindego. Zapewne interesujące wiadomości zawiera wzajemna korespondencja Lindego z S. de Sacy, znanym orientalistą francuskim. W Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego znajduje się sporo listów de Sacy do Lindego; być może epistolografia Lindego zachowała się w Paryżu. Linde przynajmniej przez rok wykładał gramatykę powszechną/universalną na Uniwersytecie Warszawskim, wzorując się zapewne na poglądach de Sacy.

De Sacy był wybitnym arabistą, zajmował się też sanskrytem i perskim. Był od 1796 r. profesorem Ecole de Langues Orientales Vivantes i od 1806 r. w Collège de France. Jego uczniami byli m.in.: F. i W. Schleglowie, W. Humboldt, F. Bopp. Edycja wzajemnej korespondencji Lindego i de Sacy wraz z objaśnieniami byłaby ważnym źródłem do badań nad historią językoznawstwa polskiego I połowy XIX w.

A. Kucharski (1795–1862) podczas podróży po Słowiańszczyźnie, którą odbył w latach 1825–1830, wysyłał do różnych redakcji polskich dzienników i periodyków listy z informacjami o zwiedzanych miastach i muzeach, zwyczajach i obyczajach narodów słowiańskich, o spotkaniach z uczonymi, pisarzami, działaczami narodowymi, o studiowaniu książek i rękopisów, o nauce języków słowiańskich i o podjętych pracach badawczych. Listy te drukowano jako artykuły – niektóre wydał Franczew, **1905**, **1906 a**, **1931**. Korespondencję Kucharskiego, ogłoszoną w prasie

oraz niewiele listów rękopiśmiennych, Franczew oraz Jagić wykorzystali w znanych dziełach o historii sławistyki i słowianofilstwa. Nikt spośród badaczy nie dotarł jednak do wszystkich wydrukowanych w prasie tekstów Kucharskiego. Należałoby je zebrać i wydać razem z korespondencją ogłoszoną w pracach filologicznych oraz przechowywaną w archiwach. O działalności naukowej Kucharskiego i zgromadzonych przez niego materiałach naukowych wiemy wciąż mało (Lewaszkiwicz 2008). Wiadomo, że archiwum Kucharskiego trafiło do Odessy, ale dotąd nie zostało ono zbadane. Mogą się w nim znajdować listy od słowiańskich uczonych i dziennik z podróży.

Dosyć dobrze była znana korespondencja od i do J. S. Bandtkiego (1768–1835) (Franczew 1906 a, b). Do pogłębienia wiedzy o jego działalności naukowej przyczynił się S. Bonazza 1994, który wydał niezbrane listy Bandtkiego do J. Kopitara. W tej samej publikacji badacz zamieścił również nieopublikowane dotąd listy Kopitara do Lindego. Wynika z nich m.in., że Linde interesował się sanskrytem, prosił bowiem Kopitara o kupienie mu gramatyki sanskryckiej.

Długą podróż po krajach słowiańskich (1817–1822) odbył także M. Bobrowski (1784–1848). Znamy treść jego listów do Dobrowskiego, Czartoryskiego i Keppena (Franczew 1906 a). Dzięki publikacji Franczewa 1900 wiemy, że Kopitar interesował się działalnością naukową W. A. Maciejowskiego (1792–1883) – historyka, prawnika, filologa i propagatora słowianofilstwa. Wzmianka wystarczy o listach I. Srezniewskiego. Był on wprawdzie uczonym rosyjskim, ale edycja jego listów J. Pszczółkowskiej-Simiczijew 1973 dotyczy polskości Śląska. Wydawnictwo epistolograficzne J. W. Opatrnego 1969 ukazało kontakty naukowe i towarzyskie Polaków z J. E. Purkyniem.

W tym miejscu warto wspomnieć, że korespondentami Hanki byli m.in.: Bandtkie, Bielowski, Bobrowski, W. Cybulski, Kucharski, Maciejowski (Franczew 1905 a).

W edytorstwie materiałów epistolograficznych i ich wykorzystaniu w pracach naukowych z zakresu historii językoznawstwa polskiego zażyła się S. Sochacka. Badaczka wydała listy L. Malinowskiego do J. Golla (Sochacka 1975), ukazała na ich podstawie starania Malinowskiego o profesurę na Uniwersytecie Jagiellońskim, zaprezentowała i skomentowała korespondencję A. A. Kryńskiego z Malinowskim. W książce o pracy naukowej W. Nehringa (1830–1909) – historyka literatury i językoznawcy – korzystała z jego korespondencji (Sochacka 1980); dwukrotnie wydała listy sławisty wrocławskiego (Sochacka 1972, 1977). Ważne są podane przez nią informacje (Sochacka 1980: 17–20) o listach Nehrin-

ga opublikowanych i przechowywanych w polskich bibliotekach. Część korespondencji Nehringa wydał J. Starnawski **1964**. Sochacka **1980**: 20 informuje również, że H. Pohrt przygotował do druku listy Nehringa do Jagicia (H. Pohrt, Listy Władysława Nehringa do Vatroslawa Jagicia, Ossolineum – w druku). Nie dotarłem do tej książki w bibliotekach Poznania – najprawdopodobniej nie doszło do jej wydania.

Zachowała się dosyć obszerna spuścizna epistolograficzna W. Cybulskiego (1808–1867) – polskiego profesora slawistyki w Berlinie i Wrocławiu⁹. Została ona zapewne tylko częściowo wydana przez E. Jelinka **1894** oraz wybiórczo wykorzystana i zacytowana przez B. Januszewskiego **1956, 1967, 1980**.

Dotychczas opublikowano zapewne znikomą część zachowanych listów A. Brücknera i jego korespondentów. Są to w zasadzie fragmenty jego korespondencji w publikacjach kilku autorów: Starnawskiego 1970, 1978, J. Grygiela 1969, J. Petra 1976, J. Hamma 1951 (fragmenty listów Brücknera na s. 75–222, 178–188).

Korespondencją Baudouina de Courtenay zainteresowano się dopiero kilkanaście lat po II wojnie światowej. Dzięki edycji T. Bešty **1972** i jego artykułowi (Bešta **1989**) wiemy dostatecznie dużo o kontaktach Baudouina z nauką czeską, szczególnie z A. Černym. Bešta **1962** i J. Śliziński **1962** wydali listy Baudouina do A. Muki, które wykorzystał H. Schuster-Šewc **1989** w artykule o roli polskiego językoznawcy w rozwoju sora-bistyki.

Kilkakrotnie z rękopiśmiennych listów językoznawców korzystał S. Urbańczyk **1977, 1986, 1987**, udostępniając czytelnikom ich fragmenty. W 1977 r. opublikował artykuł o prob-lematyce naukowej i społecznej w korespondencji Malinowskiego i Golla. Tekst oddał do druku w 1975 r., z korespondencją uczonych zapoznał się być może przed 1975 r. Autor nie wiedział, że przygotowuje ją do druku wraz z obszernym wstępem Sochacka **1975**. Na podstawie listów Urbańczyk **1986** ukazał bliskie związki M. Vasmera z językoznawcami krakowskimi, m.in. z K. Nitschem i J. Rozwadowskim.

Do wiedzy o początkach funkcjonowania Rocznika Slawistycznego, założonego w 1908 r. w Krakowie, dużo wnosi korespondencja. Z wielu spraw, o których wspomina Urbańczyk **1987**, chciałbym wyeksponować tylko kilka. W korespondencji Ułaszyn jest jeszcze bardziej krytyczny

⁹ B. W. Januszewski, 1974, Wojciech Cybulski – działalność polityczna, pedagogiczna i naukowa, Wrocław; H. Pohrt, 1964, Wojciech Cybulski, ein polnischer Slawist und Patriot des 19. Jahrhunderts – zu seinem Wirken in Berlin 1841–1860, Beiträge zur Geschichte der Slawistik, s. 113–136.

w ocenach prac językoznawczych i słowników niż w drukowanych recenzjach. Są to niewątpliwie sądy chorobliwie niesprawiedliwe i tym samym w dużym stopniu niesłuszne. Oto kilka fragmentów z listów zacytowanych przez Urbańczyka:

„[...] wskazówki bibliograficzne Estreichera są pod psem, zupełna i nieznamość rzeczy i nawet – bibliografii z owego zakresu”; „o Słowniku wyrazów obcych Karłowicza [...] doprawdy nie wiadomo, co pisać, tak bezsensownie wydany; o różnych słownikach Karłowicza:” to poniekąd kompromitacja i Karłowicza, i jego współników” (Urbańczyk 1987: 432); „Zatem zakwitnie „językoznawstwo” we Lwowie! Kręć z Kryńskim na śmierć zakołysz i bez tego zaspane językoznawstwo właśc. lwowskie” (Urbańczyk 1987: 434).

Z innego listu Ułaszyna dowiadujemy się, jak w nauce (tutaj w językoznawstwie) dojrzewają decyzje o zorganizowaniu nagonki na „przeciwnika naukowego”: „Zdaje się, że Brückner tego już dokuczył Baudouinowi, kiedy mi pisze, że na grubego zwierza trzeba urządzić obławę” (Urbańczyk 1987: 433).

Na uwagę zasługuje opinia Nitscha o stanie znajomości gwar serbskich:

„Co do dialektologii serbskiej – która dotąd miała to dziwne a niezasłużone szczęście, że wszyscy interesowali się i byli zobowiązani znać nie tylko takie ważne dla wszystkich rzeczy, jak akcent, ale i takie właściwie tylko dla serbskiego ciekawe, jak np. *ě*, pomimo że o innych dialektach słowiańskich nie mieli zielonego pojęcia i uważali to za zupełnie niepotrzebne – (...)” (Urbańczyk 1987: 434).

Dzięki listom wiemy, że poglądy i przemyślenia prezentowane w druku oraz na oficjalnych posiedzeniach często nie są zgodne z rzeczywistymi poglądami i przemyśleniami uczonych.

Nie wiadomo, czy w pełni zachowała się korespondencja do i od M. Małeckiego. J. Rusek 2007 informuje, że listy Małeckiego do Nitscha znajdują się w Archiwum Nauki PAN i PAU, do korespondencji zaś od Nitscha do Małeckiego – „mimo wysiłków” – nie dotarł. Rusek nie informuje o innych listach w materiałach po Małeckim.

Z korespondencji Małeckiego do Nitscha z lat 1927–1934 (powstałej podczas badania dialektów serbskich, chorwackich i macedońskich) dowiadujemy się wielu rzeczy. Małecki bardzo intensywnie uczył się albańskiego – płacił za 4 godziny tygodniowo lektoratu albańskiego, uczył się tego języka z gramatyk i samouczków, uczęszczał na wykład prof. Baricia z gramatyki historycznej języka albańskiego, zapoznał się z dialektami albańskimi. Później poświęcił dużo czasu na naukę języ-

ka nowogreckiego. W listach pojawia się sporo uwag o zagadnieniach językowych w badanych gwarach macedońskich. Są one tym bardziej cenne, że najprawdopodobniej przynajmniej część nie pojawia się w jego publikacjach.

W świetle powyższych wywodów dorobek polskich wydawców korespondencji leksykografów i językoznawców oraz autorów publikacji opartych na listach jest dosyć skromny. Od niedawna można jednak mówić o wyraźnym ożywieniu edytorstwa epistolograficznego. Otóż M. Skarżyński wydaje od 2007 r. (częściowo we współpracy z M. Smoczyńską i A. Czelakowską) listy Baudouina i innych znanych językoznawców (Skarżyński 2007 a, b, c, 2008, 2011).

Warto przywołać kilka wypowiedzi Baudouina, które można uznać za jego oryginalne poglądy naukowe. Uczony pisze (s. 33), że wyraz *mak* jest pochodzenia fińskiego i chwali objaśnienie etymologiczne Brücknera dotyczące wyrazu *praca* („Co do *praca*, to dał bardzo dobre objaśnienia Brückner”, s. 16). W najważniejszych słownikach etymologicznych brak jednak powoływania się przy ogólnosłowiańskim *mak* (psł. * *makъ*) na fińskie źródło językowe¹⁰. W sprawie etymologii *pracy* Baudouin wypowiedział się w liście z 1901 r. Jeśli Brückner powtórzył swój dawny pogląd w Słowniku etymologicznym języka polskiego (1927), to opinię Baudouina należy uznać za zasadną.

Bardziej skomplikowana jest sprawa związku etymologicznego słów *dobry*, *podobny*, *doba*:

„Co do *dobry*, *podobny*, *doba* itd., jest to moja dawna etymologia. *Doba* znaczący pierwotnie „pewna oznaczona robota”, „pensum”, a następnie czas na nią potrzebny. Cf. wiek” (s. 49). W świetle nowszych badań etymologicznych pokrewieństwo wyrazów *doba* i *dobry* jest bardzo prawdopodobne. Brückner łączy etymologicznie słowa *podobny* i *doba* (s. 425); brak wskazania na taki związek u W. Borysia.

W korespondencji z Ułaszynem pojawiają się opinie o językoznawcach, których najprawdopodobniej nie znajdziemy w pracach drukowanych. Baudouin bardzo krytycznie lub przynajmniej częściowo umiarkowanie pozytywnie wypowiada się o kompetencjach naukowych językoznawców. Oto kilka cytatów:

„Doktoryzacja Pogodina wypadła marnie; skutek mego oświadczenia wstrzymano w „Cobere” na kilka miesięcy zatwierdzenie go w stopniu doktorskim. [...]” (s. 38).

---

¹⁰ W. Boryś, 2005, Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków.

„Prace fonetyczne Benniego są istotnie daleko lepsze niż *Wortbildung*” (s. 45).

„Napisałem do Pana tylko, że rozpr[awa] dokt[orska] Benniego jest słabsza od jego badań fonetycznych (s. 46).

O J. Leciejewskim, autorze pracy Runy słowiańskie, MPKJ, t. IV, 1908, pisze, że „to osobnik chory umysłowo (*paranoia scientifica* (?)” (s. 65).

Baudouin szczególnie często wypowiadał się o Brücknerze. Oto odpowiednie cytaty:

„Brückner jest po prostu psychopatą: *mania grandiosa* (megalomania) w połączeniu z manią *persecutionis*. A przy tym dziwnie jest tępy w pojmowaniu faktów językowych. Nie odróżnia nawet liter od dźwięków. Człowiek ten jest klęską w „nauce polskiej”, o ile o takiej nauce mowa być może” (s. 53/54).

W sprawie recenzji Dziejów języka polskiego (1906) A. Brücknera:

„Na grubego zwierza trzeba urządzać obławę” (s. 59).

„Br[ückner] jest po prostu osobistością zwyrodniałą pod względem moralnym i dlatego tak chętnie robi innym zarzuty moralnie uwłaczające” (s. 63).

„Oczywiście powinien Pan wytoczyć Brücknerowi proces o potwarz. Chuligan ten za nadto sobie pozwala” (s. 64).

„W swoim oświadczeniu bowiem mówię o chorobliwej, patologicznej skłonności Br[ücknera] do rzucania obelg i potwarzy” (s. 67).

„Temu chuliganowi, zwanemu Brücknerem, nie można nic puszczać płazem” (s. 69).

„Odczytałem tedy i Brücknera (*Filologia i lingwistyka*). Przyznam się, że Brückner mię rozbroił. Jest to po prostu chuligan i facet cierpiący na manię wymyślania. Na takiego trudno się gniewać. A że *ochlos*, czyli gawieź, daje mu oklaski, to trzeba się z tym pogodzić. Przecież takim samym powodzeniem cieszą się wszyscy błazni, bez piątej kleпки w głowie «юродивое»” itp. (s. 75).

„To, co Brückner pisze z powodu *Biasowice* jest po prostu bzdurne” (s. 90)

W podobnym tonie Baudouin wypowiedział się o A. I. Sobolewskim, wybitnym sławiście. Oto cytat:

„Sobolewski jak był zawsze dzikim „камаринским мужиком” [‘chamem, grubianinem’], tak i teraz takim się okazał. Jest to bydlę *non plus ultra*, zupełnie niezdolne do kolegialnej pracy (s. 36).

W listach Baudouina znajdujemy też wiele innych informacji. Wynika z nich, że opracował on etymologie do Słownika warszawskiego (t. 1–8, 1900–1927); później zastąpił go w tej pracy J. Rozwadowski. Jest to

informacja istotna, bowiem etymologie w Słowniku warszawskim sprawiają na ogół dobre wrażenie. Oprócz tego m.in. stanowczo odradza Ułaszynowi habilitację w Warszawie (s. 70)¹¹; pisze o despotyzmie Nitscha („z powodu despotyzmu Nitscha, despotyzmu graniczącego nieomalże z „bolszewizmem”, s. 111), wielokrotnie narzeka na nadmiar zajęć dydaktycznych (np. na s. 102: „22 godziny tygodniowo samych wykładów” i s. 104).

Epistolografia pozwala przede wszystkim pogłębić wiedzę o funkcjonowaniu instytucji naukowych, o planowaniu badań, stosunkach międzyludzkich w środowiskach naukowych, o skomplikowanych uwarunkowaniach formułowania ocen naukowych. W znacznie mniejszym stopniu korespondencja prywatna powiększa wiedzę merytoryczną z językoznawstwa. Warto ją jednak wydawać i komentować, ponieważ wzbogacanie wiedzy o organizacyjnej stronie nauki i zasadach współzycia naukowego może się przyczynić do wzrostu efektywności badań naukowych.

W najbliższym czasie należy sporządzić rejestr nieopublikowanej epistolografii polskich językoznawców. Wzorem mogą być opracowania dotyczące korespondencji F. Miklosicha/Miklošiča¹² i Jagicia¹³.

Bibliografia dotycząca epistolografii

- Bešta T., 1962, Neznámé listy J. Baudouina de Courtenay lužickosrbskému badateli A. Mukovi, *Slavia* XXX, č. 2, s. 419–440.
- Bešta T., 1972, Listy J. Baudouina de Courtenay do A. Černego, Wrocław.
- Bešta T., 1989, Stosunki naukowe Jana Baudouina de Courtenay z Czechami w świetle korespondencji, [w:] Jan Nieciśław Baudouin de Courtenay a lingwistyka świątowa. Materiały z konferencji międzynarodowej – Warszawa 4–7 IX 1979, red. J. Rieger, M. Szymczak, S. Urbańczyk, Wrocław, s. 547–554.

---

¹¹ Prawdopodobnie chodziło o to, że habilitację na rosyjskim uniwersytecie uznaby za zdradę narodową.

¹² S. Hafner, wyd., 1963, Register aller Briefe an Franz von Miklosich aus dem Miklosich–Nachlass der Österreichischen Nationalbibliothek. Auf Veranlassung von Professor Rudolf Jagoditsch zusammengesetzt unter der Anleitung von Staatsbibliotheker Stanislaus Hafner, Wiener slavistisches Jahrbuch, s. 163–205. Wydawca odnotował trzy listy Nehringa do Miklosicha.

¹³ J. Hamm, 1960, Register der Korrespondenz von Vatroslav Jagić im Besitz der Universitätsbibliothek Zagreb, Wiener slavistisches Jahrbuch, s. 75–111.

- Bibliografia Literatury Polskiej „Nowy Korbut”, 1964, t. 2: Piśmiennictwo staropolskie. Oprac. zespół pod kierownictwem R. Pollaka, Warszawa (h. Linde S. B., s. 255–260).
- Bielowski A., 1854, *Żywot Samuela Bogumiła Lindego*, [w:] S. B. Linde, *Słownik języka polskiego*, wyd. 2, t. 1, Lwów, s. 15–39.
- Bonazza S., 1994, Inedita: Bartholomäus Kopitars Beziehungen zu polnischen Gelehrten, *Österreichische Osthefte* 36, Heft 3, s. 455–520
- Czelakowska A., Skarżyński M., wyd., 2011, *Materiały do dziejów polskiego językoznawstwa*. Listy Jana Baudouina de Courtenay, Jana Łosia, Kazimierza Nitscha, Jana Rozwadowskiego, Henryka Ułaszyna, Kraków.
- Fiedor K., 1960, Stanowisko władz Rejencji Opolskiej w sprawie języka polskiego na Śląsku w świetle nieznanego listu Władysława Nehringa, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, nr 2, s. 229–239.
- Francew W. A., 1900, Zwei Briefe Kopitar’s an Maciejowski, *Archiv für Slavische Philologie*, Bd. 22, s. 631–633.
- Francew W. A., 1901, Iz pieriepiski W. A. Maciejowskiego s russkimi uczonymi (1822-1878), [w:] *Cztienija w Impieratorskom Obszczestwie istorii i driewnosti rossijskich pri Moskowskom uniwersitietie*, t. 1, s. 1–56.
- Francew W. A., wyd., 1905 a, *Pis’ma k Wjaczesławu Ganke iz sławianskich ziemel*, Warszawa.
- Francew W. A., 1905 b, *Pis’ma S. B. Linde k gr. S. S. Uwarowu*, *Russkij filologiczeskij wiestnik*, t. 54, s. 89–105.
- Francew W. A., 1905 c, *Pis’mo S. B. Linde k J. E. Purkine*, *Russkij filologiczeskij wiestnik*, t. 54, s. 105–106.
- Francew W. A., 1905 d, *Pis’mo S. B. Linde k P. I. Sokołowu*, *Russkij filologiczeskij wiestnik*, t. 54, s. 106–108.
- Francew W. A., 1905 e, *Pis’mo S. B. Linde k P. I. Keppenu*, *Russkij filologiczeskij wiestnik*, t. 54, s. 407–408.
- Francew W. A., 1906 a, *Pol’skoje sławianowiedienije konca XVIII i pierwoj czetwerti XIX st.*, Praha.
- Francew W. A., wyd., 1906 b, *Vzajemné dopisy Josefa Dobrovského a Jiřího Samuela Bandtkeho*, Praha.
- Francew W. A., wyd., 1909, *Iz pieriepiski Gr. N. P. Rumiancowa*. *Materiały dla istorii sławianskoj filologii*, Warszawa.
- Francew W. A., 1931, List Andr. Kucharskiego do Jana Ew. Purkiniego, *Ruch Literacki*, s. 177–178.
- Grygiel J., 1969, Wielcy korespondenci zapomnianego literata, *Widnokrąg* 1969, nr 4.
- Hamm J., 1951, *Vatroslav Jagić i Poljaci*, [w:] *Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti*. Knjiga 282, Zagreb.
- Januszewski, B. W., 1956, *Wojciech Cybulski we Wrocławiu w świetle źródeł*, *Kwartalnik Opolski*, nr 1.
- Januszewski, B. W., 1967, *Z korespondencji i papierów Wojciecha Cybulskiego*, *Rocznik Wrocławski*, t. IX/X.
- Januszewski, B. W., 1980, *Z badań nad początkami sławistyki i problemami Mickiewiczologii*. *U wrocławskiej kolebki polonistyki naukowej*, Wrocław.
- Jelinek E., 1894, *Listy Wojciecha Cybulskiego do Waclawa Hanki 1840–1847*, *Poznań*.

- Jelinek E., 1896, Andrzeja Kucharskiego relacya z naukowej podróży po Słowacyi (Spizu) 1828 r., *Lud*, s. 1–5.
- Lewaszkiwicz T., 2008, Podróż naukowa Andrzeja Kucharskiego po Słowiańszczyźnie odbyta w latach 1825–1830, [w:] *Lo sviluppo della slavistica negli imperi europei/Развитие славяноведения в европейских империях* (Verona 16–17 ottobre 2007), a cura/под редакцией S. Aloe, Milano, s. 39–48.
- Matuszczyk B., 2006, *Słownik języka polskiego* S. B. Lindego. Warsztat leksykoografa, Lublin.
- Michalski J., 1954, Spór o koncepcję Słownika Lindego, *Studia i Materiały z Dziejów Nauki A*, z. 2, s. 521–563.
- Michalski J., 1958–1959, „Słownik języka polskiego” S. B. Lindego w opinii współczesnych. Cz. 1–2, *Studia i Materiały z Dziejów Nauki A*, z. 2, s. 203–220; z. 3, s. 137–180.
- Michalski J., 1959, Niezrealizowane plany naukowe Lindego, *Pamiętnik Literacki*, z. 3–4, s. 349–377.
- Michalski J., 1961, Dzieje „Słownika” Lindego, *Studia i Materiały z Dziejów Nauki A*, z. 4, s. 3–39.
- Olesch R., Rothe H., wyd., 1980, *Fragen der polnischen Kultur im 16. Jahrhundert. Vorträge und Diskussionen der Tagung zum ehrenden Gedenken an Alexander Brückner*, Bonn 1978 Bd.1 (tutaj: J. Starnawski, Alexander Brückner in seiner Korrespondenz).
- Opatrny J. W., 1969, *Korespondencja Polaków z Janem Ewangelistą Purkyniem*, Wrocław.
- Petr J., 1976, Związki osobiste A. Brücknera z F. Pastrnkiem, *Rocznik Slawistyczny* 37, 1976, s. 69–78.
- Pszczołkowska-Simiczijew J., 1973, Izmil Iwanowicz Sriezniewski o polskości Śląska. Na podstawie korespondencji, *Lud* 57, s. 149–158.
- Ptaszyk M., 2007, *Słownik języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego. Szkice bibliologiczne, Toruń.
- Rusek J., 2007, Mieczysław Małecki a Macedonia, *Z polskich studiów slawistycznych*. Seria XI. Językoznawstwo, Warszawa, s. 191–200.
- Schuster-Šewc, H., 1989, Jan Baudouin de Courtenay als Freund und Förderer der sorbischen Wissenschaft, [w:] *Jan Baudouin de Courtenay a lingwistyka światowa*, red. J. Rieger, M. Szymczak, S. Urbańczyk, Wrocław, s. 555–571.
- Skarżyński M., wyd., 2007, Nieznane listy Jana Baudouina de Courtenay do Kazimierza Nitscha z lat 1905–1928. Cz. I: 1905–1911, *LingVaria* 1, s. 167–190.
- Skarżyński M., wyd., 2007, Nieznane listy Jana Baudouina de Courtenay do Kazimierza Nitscha z lat 1905–1928. Cz. II: 1911–1928, *LingVaria* 2, s. 149–174.
- Skarżyński M., Smoczyńska M., wyd., 2007, *Listy Jana Baudouina de Courtenay do Henryka Ułaszyna z lat 1898–1929*, Biblioteka „LingVariów”, t. 1, Kraków.
- Skarżyński M., wyd., 2008, Nieznane listy Jana Baudouina de Courtenay do Jana M. Rozwadowskiego, *LingVaria* 1, s. 205–232.
- Skarżyński M. – zob. Czelakowska A., Skarżyński M.
- Sochacka S., 1972, Zachowana korespondencja między Władysławem Nehringiem a Lucjanem Malinowskim, *Studia Śląskie*, t. 22, s. 127–144.
- Sochacka S., 1974, Korespondencja językoznawcza Adama Antoniego Kryńskiego z Lucjanem Malinowskim, *Prace Filologiczne XXIV*, s. 295–313.

- Sochacka S., 1974, Starania Lucjana Malinowskiego o katedrę filologii słowiańskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim w świetle jego listów, *Poradnik Językowy*, s. 66–74.
- Sochacka S., 1975, Listy Lucjana Malinowskiego do Jarosława Golla. Przyczynek do dziejów polsko-czeskich kontaktów naukowo-kulturalnych w drugiej połowie XIX wieku, Opole.
- Sochacka S., 1977, Fragment korespondencji Władysława Nehringa z Romualdem Hubem, *Prace Literackie*, z. 19, s. 60–90.
- Sochacka S., 1980, Działalność slawistyczna Władysława Nehringa, Opole.
- Starnawski J., 1964, Dwa listy Władysława Nehringa do Hieronima Łopacińskiego, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, nr 4, s. 337–340.
- Starnawski J., 1970, Aleksander Brückner w świetle korespondencji, *Ruch Literacki* XI, 1970, nr 2, s. 99–103.
- Śliziński J., 1962, Korespondencja Jana Baudouina de Courtenay z Ernestem Muką, *Lětopis A*, č. 9/2, s. 53–78.
- Urbańczyk S., 1977, Czech i Polak dwa bratanki (Z korespondencji Lucjana Malinowskiego z Jarosławem Gollem), [w:] *Práce z dějin slavistiky (Padesát let polonistiky na Unverzitě Karlově v Praze)*, Praha, s. 70–82.
- Urbańczyk S., 1986, Max Vasmer's Korrespondenz mit Krakauer Slavisten, *Zeitschrift für Slavische Philologie* 46 (Max Vasmer zur Gedenken), s. 384–398.
- Urbańczyk S., 1987, Nitsch, Ułaszyn i „Rocznik Sławistyczny“, [w:] *Sławistyczne studia językoznawcze*, Wrocław, s. 431–437.